

Kielteistä kehää rikkomassa: käytösongelmat, haitalliset suoritusstrategiat ja koulumenestys

KM lines Palmun erityispedagogiikan väitöskirja *“The negative cycle – a longitudinal study of externalising behaviours, learning motivation and academic performance in school-age children”* tarkastettiin Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa 19.1.2024. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on havainnollistaa väitöstutkimuksen tulosten merkitystä käytännön opetustyölle ohjaavan opettajan näkökulmasta. Ulospäinsuuntautuvat käytösoireet, niistä erityisesti ADHD-piirteet, ovat riski haitallisten suoritusstrategioiden kehittymiselle.

Yhdessä käytösoireet ja haitalliset suoritusstrategiat vahvistavat toisiaan jo alakouluaikana, ja niiden vaikutukset yltävät myös yläkouluun. Tarjottu tuki ei aina riitä kääntämään kehää myönteiseen suuntaan. Erityinen riski tukea vaille jäämiseen näyttäisi olevan etenkin ADHD-piirteisillä tytöillä.

Teksti lines Palmu

Käytös- ja motivaatio-ongelmien kielteinen kehä

Koulupolulle mahtuu monenlaisia haasteita ja riskejä, jotka voivat hankaloittaa oppimista ja yleistä koulussa pärjäämistä, sekä sen myötä vaikuttaa koulunkäyntiin suhtautumiseen. Näillä haasteilla ja riskeillä on taipumusta päällekkäistyä sekä vaikuttaa toinen toisiinsa. Käytösongelmat ovat vahvasti yhteydessä sekä akateemiseen suoriutumiseen että sosiaaliseen sopeutumiseen: lapsilla ja nuorilla, joilla on käytösongelmia, on vertaisiinsa nähden heikompi koulumenestys sekä

koulutustaso (Trout ym., 2003). Heillä on usein myös heikot suhteet opettajiinsa, hankaluuksia vertaistensa kanssa ja kotoa saatu tuki voi olla vähäistä. Kun oppilas vaihtaa opiskeluympäristöä, esimerkiksi siirtymällä alakoulusta yläkouluun, voivat näiden tekijöiden vaikutukset muuttua.

Erilaiset käytösongelmat ja heikko koulumenestys vaikuttavat toisiinsa tuottaen sekä lyhyen että pitkän aikavälin seurauksia koulupolulle. Erityinen riski ovat ADHD-piirteet, jotka paitsi heikentävät koulumenestystä lyhyellä ja pitkällä aikavälillä, myös altistavat

haitallisten suoritusstrategioiden kehittymiselle jo alakouluaihana (Palmu, 2024). Haitallisilla suoritusstrategioilla tarkoitetaan tietynlaista suoritusmotivaation ilmentymää: oppilaan yleistä tapaa välttää (tai lähestyä) hankalaksi koettuja tilanteita ja tehtäviä koulussa.

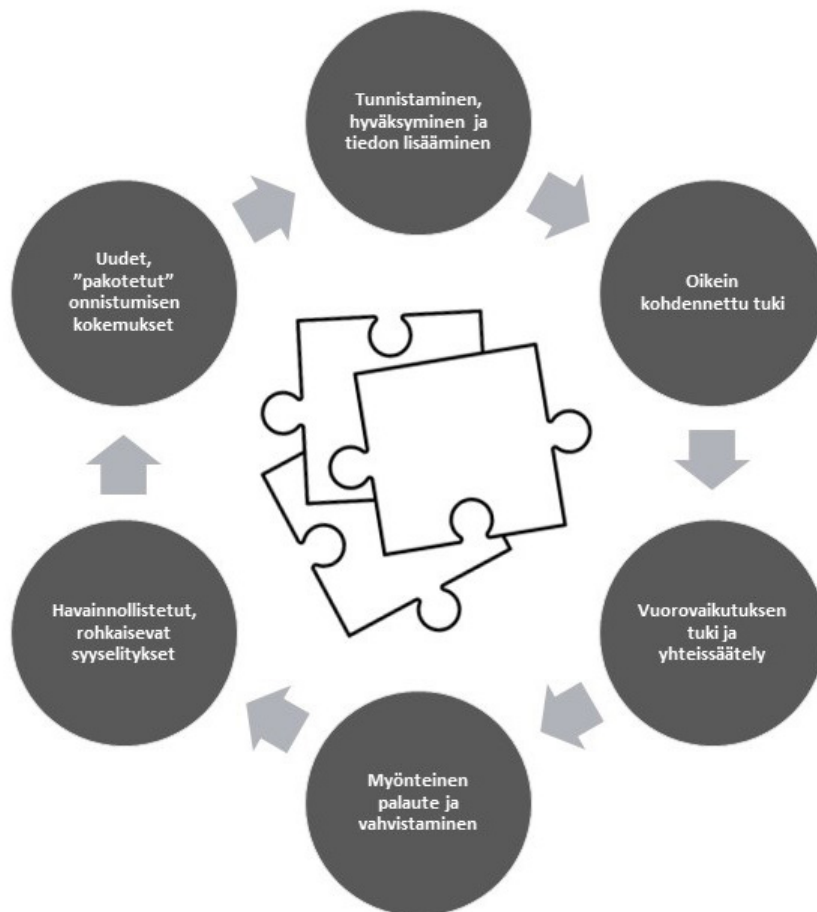
Tutkimuksessani havaitsin, että ADHD-piirteet ja haitalliset suoritusstrategiat muodostivat itseään ruokkivan negatiivisen kehän alakoulun viimeisinä vuosina, ja tämän koulumenestystä syövän kehän vaikutukset ylsivät aina seitsemännen luokan kevään keskiarvoon. Lisäksi erityisesti pojilla ADHD-piirteiden vaikutus koulumenestykseen seitsemännen luokan aikana kulki juuri haitallisten suoritusstrategioiden kautta, kun tytöillä vaikutus oli suora. Huomionarvoista oli, etteivät tytöt näyttäneet saavan pedagogista tukea ADHD-oireiluunsa.

Miten voimme auttaa oppilaita?

Pohtiessani tuloksiani suhteessa aikaisempaan tutkimukseen sekä käytännön työhöni ohjaavana opettajana, on selvää, ettei haastetta ratkaista yhden toimijan tietyillä toimilla tai yhdellä mallilla. Tarvitaan koko koulun tasolla tapahtuvaa puuttumista, ennakoivia toimia haavoittuvassa asemassa olevien oppilaiden tunnistamiseen ja tukeen, sekä kohdennettua tukea niille, joilla kielteinen kehä on jo päässyt muotoutumaan. Tämä kehä on usein melko vakiintunut yläkouluun siirryttäessä. Tämän vuoksi on tarvetta myös yhteistyölle ja jatkuvuudelle tuen järjestämisessä alakoulusta yläkouluun. Tällainen kokonaisvaltainen tukirakenne soveltuu hyvin esimerkiksi koko koulun po-

sitiivisen käyttäytymisen tukeen (esim. Horner ym., 2010), joita Suomessakin on kehitetty viimeisen vuosikymmenen aikana (www.prokoulu.fi). Miten tuki voitaisiin viedä käytäntöön? Esittämäni mallin voi jakaa kuuteen askeleeseen seuraavasti:

1. Tunnistaminen ja tiedon lisääminen
  - Koulun tasolla täytyy olla keinoja tunnistaa oppilaat, joilla on käytösoireita ja/tai haitallisia suoritusstrategioita.
  - Tieto ja ymmärrys lisäävät ilmiön tunnistamista ja hyväksyntää.
  - Käytösoireiden ja motivaation kartoittamiseen on olemassa kevyehköjä kartoitustyökaluja, jotka perustuvat vankkaan teoriaan ja tutkimukseen.
2. Kohdennettu tuki
  - Kun oppilaat on tunnistettu, heille voidaan tarjota kohdennettua tukea käyttäytymiseen ja suotuisampien suoritusstrategioiden kehittämiseksi ryhmänä tai yksilöinä.
  - Otetaan käyttöön saatavilla olevia tutkimusperustaisia tukimenetelmiä sekä käytöksen että motivaation tueksi. Meidän ei tarvitse todeta, ettemme voi auttaa, koska oppilas ei ole motivoitunut.
  - Asetetaan selkeät, mitattavat tavoitteet yhdessä: kaikki tietävät mitä harjoitellaan ja sitoutuvat siihen.
3. Vuorovaikutuksen tukeminen ja yhteissäätely
  - Käyttäytymisessä on aina kyse vuorovaikutuksesta. Oppilailla, joilla on

Kuvio 1. Kielteisen kehän kääntäminen.

haasteita käyttäytymisessä ja haitallisia suoritusstrategioita, on usein paljon kokemuksia negatiivisesta vuorovaikutuksesta koulussa.

- Nämä lapset ja nuoret tarvitsevat tukea vuorovaikutukseen ja yhteissäätelyä selvittääkseen haastavista tunteista ja tilanteista.
- Nämä seikat edellyttävät aikuisilta herkkyyttä ja kykyä vastata haastaviinkin tilanteisiin sekä sanoittaa ajatuksia, tunteita, reaktioita ja käyttäytymisiä. Säätely opitaan vuorovaikutuksessa.

4. Myönteinen palaute ja vahvistaminen

- Jatkuva seuranta ja todenmukainen, mutta kannustava palaute ja positiiv-

vinen vahvistaminen.

- Kiinnitetään kaikkien huomio siihen, mitä haluamme nähdä lisää.
- Käytetään palkkiojärjestelmiä tarvittaessa.

5. Havainnollistetut ja rohkaisevat syyselitykset

- Seurannan lisäksi on syytä havainnollistaa asioiden syy-seuraussuhteita ja löytää rohkaisevia syyselityksiä epäonnistumisille ja toisaalta saada oppilas näkemään onnistumisensa omana ansionaan.

6. Pakotetut onnistumiset

- Kielteinen kehä rikkoutuu, kun ikävät kokemukset korvautuvat uusilla,

myönteisillä kokemuksilla vastavista tilanteista.

- Yksi onnistuminen ei riitä muutokseen, jos alla on viisi vuotta epäonnistumisia.
- Tavoitteena on luoda pakotettuja onnistumisia luomalla sopiva haastetaso, jotta nuoren taidot kasvavat ja kehä saadaan hiljalleen kääntymään myönteiseksi.

Miltä yksilöllinen tuki voisi näyttää?

Seuraava kuvitteellinen tapausesimerkki perustuu kuuden vuoden aikana eri kunnissa ja Valteri-koulussa tekemiini ohjauskäynteihin ja tukijaksoihin.

Lähtötilanne

Olemme saaneet ohjauskäyntipyynnön. Sen kohteena on kahdeksaluokkainen Nea. Hänen huoltajansa, opettajansa ja opiskeluhoitohenkilöstö ovat kaikki huolissaan ja kokevat tehneensä kaikkensa tukeakseen tytön koulunkäyntiä. Tukitoimista huolimatta viimeiset puolitoista vuotta ovat olleet todella rikkonaiset. Nean poissaolot ja puuttuvat suoritukset ovat kasautuneet ja peruskoulun loppuun suorittaminen määräajassa vaikuttaa epätodennäköiseltä. Viimeisen seitsemän kuukauden aikana Nea ei ole astunut jalallaan koulun alueelle kuin kolmesti.

Joskus monimutkaisissa tilanteissa tarvitaan koulun ulkopuolista tukea. Ohjauskäynti voi kohdentua ryhmään tai yksilöön. Se koostuu usein havainnoinnista, nuoren sekä hänen tukiverkkonsa kanssa käytävistä keskusteluista, ja

joskus myös taitokartoituksista. Nean tapauksessa keskustelemme Nean itsensä sekä aikuisten kanssa kokonaistilanteen kartoittamiseksi. Havainnointi ei ole meille mahdollista, sillä Nea ei tule koululle. Keskusteluissa selviää, että taustalla on kasautuneita oppimisen vaikeuksia, jotka ovat näkyneet erityisesti matematiikassa. Nea itse kertoo tarkkaavuuden ylläpitämisen haasteista ja yleisestä levottomuudesta, joka tulee esiin erityisesti koulussa ja kaverisuhteissa. Lisäksi tilanteeseen liittyy sosiaalisia haasteita koulussa, erityisesti koulun aikuisten kanssa. Niistä Nea ei mielellään puhu. Huoltajien mukaan Nean on myös hankala herätä aamuisin ja elämänhallinta on hukassa: tyttö valvoo usein puhelimen äärellä aikuisten kehotuksista huolimatta.

Tilannekartoitus

Keskustelun ja tilanteen tarkemman kartoittamisen apuna käytämme kahta tutkimusperustaista kyselylomaketta. Koulupoissaolojen juurisyiden kartoittamiseen tarkoitettua ISAP-lomakkeen (Knollmann ym., 2018) avulla Nea arvioi mitkä syyt ovat johtaneet poissaoloihin ja mitkä syyt ylläpitävät poissaolokäyttäytymistä. Lisäksi huoltajat, Nea ja opettajat täyttävät Vahvuuksien ja vaikeuksien kartoittamiseen käytettävän SDQ-lomakkeen (Koskelainen, 2008). Lomakkeiden pohjalta keskustellessa selviää, että seitsemän kuukautta sitten Nealla oli yhteenotto opettajan kanssa ja hän käyttäytyi tilanteessa erittäin aggressiivisesti ja uhmakkaasti. Tämän jälkeen kouluun tuleminen muuttui entistä hankalammaksi. Nea on kokenut, ettei hallitse omia tunteitaan ja käyttäytymistään, ja ahdistuu siitä. Kotiin jäädessään Nea puuhastelee itseään

Kuvituskuva: Unsplash.

kiinnostavien asioiden parissa: pelaa tietokoneella ja tekee animaatiovideoita. Lomakkeen kysymysten kautta käytävä keskustelu auttaa hahmottamaan, mitkä ovat kuvattua käyttäytymistä ylläpitäviä syitä: ongelmat opettajien kanssa, nopeasti roihahtavat vihan tunteet ja niistä seuraava ahdistuneisuus. Ikäviä tunteita on helppo paeta tietokonemaailmaan, jossa omaa roolipelihahmoa rakentamalla voi olla joku aivan muu. SDQ-lomakkeen osalta herää keskustelua erilaisista näkemyksistä. Nea ja opettajat kuvaavat vahvoja tarkkaamattomuusoireita, mutta huoltajat eivät ole niitä havainneet. Huoltajat kuvaavat tyttön viettävän tuntikausia keskittyneenä peleihin ja videoiden tekoon. Sovitaan, että seitsemännellä luokalla perustettu monialainen asiantuntijaryhmä kutsuu mukaan koulupsykologin, joka ei ole aiemmin ollut mukana Nean asioissa.

Tavoitteet ja sovitut toimenpiteet

Kun tilanne on kartoitettu (koulunkäyntiä haastavat ja tukevat tekijät), tie-

dämme, mikä tilanne Nean kohdalla on. On aika määrittää yhteinen tavoite. Pää-tavoitteeksi muotoutuu peruskoulun loppuun saattaminen niin, että toiselle asteelle hakeutuminen on mahdollista. Mitä tämän tavoitteen toteutuminen edellyttää kultakin toimijalta? Nealla on selkeä toive hakeutua rakennusallalle. Sinne pääseminen edellyttää paitsi puuttuvien suoritusten tekemistä myös paremman keskiarvon saavuttamista. Haasteita matkalla päätavoitteeseen on kaksi: puuttuvat opintosuoritukset ja kouluun tuleminen. Kun päätavoite on nimetty, on aika pilkkoa se yhdessä, kapasiteetin ja voimavarat huomioiviksi, pienemmiksi osasuorituksiksi. Mikä on tavoite minkäkin oppiaineen kussakin jaksossa? Mitä arvosanaa tavoitellaan? Mitä suorituksia se edellyttää? Miten niitä seurataan?

Koulun henkilöstö kokoaa tarvittavat suoritukset oppiaineittain samoin kuin tuen tarpeet. Päivittäiset käytännön järjestelyt sovitaan ja käydään läpi yhdes-

sä Nean ja huoltajien kanssa. Kaikkien roolit ja tehtävät tarkistetaan ja tehdään myös näkyviksi: Nea lupaa käydä joka ilta klo 23 mennessä nukkumaan ja huoltajat sitoutuvat herättämään Nean aamuisin ja varmistamaan, että tämä syö aamiaisen ja lähtee kouluun. Koulunkäynninohjaaja lupaa olla Neaa vastassa joka päivä ja koulupäivän mitaksi on alkuun sovittu 4 tuntia päivässä klo 9–13 (Perusopetuslaki §18 päätös erityisistä opetusjärjestelyistä, lyhennetty koulupäivä). Jokainen aamu alkaa aamuvartilla ohjaajan kanssa: tunnistetaan senhetkinen vireystila ja pinnalla olevat tunteet, tehdään hengitysharjoitus ja katsotaan läpi päivän työjärjestys taukoineen. Lisäksi tunnesäätelyä päätetään tukea koulukuraattorin tapaamisilla kerran viikossa. Näin toimitaan kuuden viikon ajan. Sinä aikana ohjaava opettaja tarjoaa etäohjausta tunnesäätelyyn, motivaation ja tarkkaavuuden tuesta koulun aikuisille kerran viikossa. Tämän jälkeen tavoitteena on, että Nea on koulussa lukujärjestyksen mittaiset päivät ja siihen tarvittava tuki ratkaistaan neljännelle seurantaviikolle sovituissa yhteispalaverissa. Nea ei koe tarvitsevänsä palkkiojärjestelmää, vaan kertoo, kuinka hän ahdistuksestaan huolimatta todella haluaisi käydä koulua säännöllisesti.

Arjen ennustettavuuden lisäämiseksi ja ajanhallinnan tueksi Nealle tehdään oma viikkokalenteri oppitunnin tarkkuudella ja erityisopettaja sopii tapaamisen kaksi kertaa viikossa. Tapaamisessa käydään läpi suoritukset, seuraavan viikon tehtävät ja tapahumat sekä muut ajankohtaiset asiat. Myös päivittäiset aamutapaamiset koulunkäynnin ohjaajan kanssa sekä ku-

raattorin tapaamiset merkitään kalenteriin. Näin Nea tietää, että joka aamu joku odottaa häntä koululle, ja hänellä on kolmesti viikossa vain häntä varten varattu tapaaminen koulun aikuisen kanssa.

Suoritusten tekemisen voi aloittaa vasta kun sietää ikävää tunnetta, tietää mitä pitäisi tehdä, ja saa tukea aloittamiseen. Keinoja tukea on monta: kaikkea ei ole pakko tehdä koululla, tehtävien järjestämiseen ja aloittamiseen voi saada apua aikuiselta, joka samalla auttaa säätelmään tunteita. Esimerkiksi kuraattorin tapaamiselle otetaan aina mukaan yksi Nean valitsema tehtävä. Tehtävien suoritustapoja voi vaihdella ja niihin voi tarjota aina muutaman eri vaihtoehdon. Suorittamisen voi aloittaa helpoimmalta tuntuvasta oppiaineesta. Pieni onnistuminen kerrallaan usko omiin kykyihin kasvaa, ja sen myötä usein myös motivaatio. Tekemällä koulutehtäviä silloinkin, kun se on vaikeaa, ottaa aina pienen askeleen eteenpäin. Tärkeässä roolissa on motivaation tuki: onnistumisten ja siihen johtaneiden valintojen ja tekojen osoittaminen, realistinen positiivinen palaute sekä syyselitykset auttavat hahmottamaan kokonaiskuvaa ja oman toimijuuden merkitystä.

Lopuksi

Tämän kaltaista, aina yksilöllisesti rakennettua tukea olen toteuttanut ohjaavana opettajana monien nuorten kanssa. Parhaimmillaan tällainen lähestymistapa tuottaa lyhyen ja pitkän aikavälin hyötyjä, jotka näkyvät aiempaa parempana akateemisena suoriutumisenä ja sosiaalisena toimintana. On todennäköistä, että ajan mittaan

tuki tuottaa nuorelle myös aiempaa positiivisempaa suhtautumista kouluun.

Usein nuoren pään sisällä puuttuvat suoritukset ja poissaolojen määrät ovat kasvaneet suuremmaksi möröksi kuin mitä ne ehkä todellisuudessa ovatkaan. Voi myös olla, ettei aikuisilla ole selkeää kokonaiskuvaa puuttuvista suorituksista. Hankalat tehtävät, pitkään vältellyt koulun aikuisten kohtaamiset ja aiemmat kokemukset aiheuttavat myös ikäviä ajatuksia ja tunteita. Niiden kohtaamiseen nuori tarvitsee apua sekä kotona että koulussa. Aikuisten on myös syytä tehdä selkeä työnjako ja sopia edistymisen seurannan seuraavat askeleet.

Kykyjen käyttöön saaminen voi vaihdella tilanteesta toiseen, ulkoisen ohjauksen ja omien voimavarojen mukaan. Huomio kannattaa pitää tavoitteissa ja saavutetuissa pienissä askelissa – reunaehdot muistaen. Onnistumisten kohdalla on tärkeää pysähtyä miettimään, mitkä valinnat ja teot johtivat onnistumiseen. Kouluun tulemistä ja siellä olemista taas on syytä siedättää vähän kerrassaan, mahdolliset haasteet ennakoiden. Jos taustalla on sosiaalisia

haasteita erityisesti aikuisten kanssa, on tärkeää, että koulun aikuiset kohtaavat poissaolon jälkeen lämpimästi, kyselemättä poissaoloista ja ohjaamalla eteenpäin. Hankalimmat kohtaamiset voidaan harjoitella tai hoitaa pois alta etukäteen, jotta ne eivät tapahdu täysin yllättäen koulupäivän aikana.

Nuorilla on kasvava tarve päättää omista asioistaan, mutta samalla ulkopuolelta tulevat vaatimukset kasvavat ja voivat ylittää heidän osaamisensa ja jaksamisensa rajat. Kun kyseessä ovat nuoret, joilla on haasteita käyttäytymisessä, motivoitumisessa sekä oppimisessa, on onnistumisen ehtona oikein kohdennettu tuki. Meille aikuisille tämä tarkoittaa tasapainoilua kehitysvaiheen ja yksilöllisten tuen tarpeiden välillä. Tukeaksemme näitä nuoria kokonaisvaltaisesti tarvitsemme inhimillisyyttä, rinnalla kulkemista ja riittävästi aikaa, unohtamatta järjestelmällisesti toteutettua, vankkaan teoriaan ja tutkimukseen perustuvaa tukea, joka ylittää koko koulun tasolta yksilöön. Ilman selkeitä rakenteita, hallintorajat ylittävää yhteistyötä ja riittävästi henkilöstöresursseja juuri tällainen tuki voi olla nykykouluissa vaikea toteuttaa.

Lähteet

Horner, R. H., Sugai, G. & Anderson, C. M. (2010). Examining the Evidence Base for School-Wide Positive Behavior Support. *Focus on Exceptional Children*, 8(42), 2–15.

Knollmann M, Reissner V, Hebebrand J. (2019). Towards a comprehensive assessment of school absenteeism: development and initial validation of the inventory of school attendance problems. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 28(3), 399–414.

Koskelainen, M. (2008). *The Strengths and Difficulties Questionnaire Among Finnish School-Aged Children and Adolescents*. Turun yliopisto.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-3623-6>

Palmu, I. (2024). *The negative cycle: a longitudinal study of externalising behaviours, learning motivation and academic performance in school-age children*. Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9830-1>

Perusopetuslaki (1998). 628/18.1998. Haettu 20.3.2024 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Trout, A. L., Nordness, P. D., Pierce, C. D., & Epstein, M. H. (2003). Research on the academic status of children with emotional and behavioral disorders: a review of the literature from 1961 to 2000. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 11(4), 198–210.

Kirjoittaja

Iina Palmu
KT, kehittämiskoordinaattori,
Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri
iina.palmu@valteri.fi

Kirjoittajan kuva: Jussi Koskela.